

RECENSIES

te zijn en voortdurend nieuw onderzoek stimuleerde. Bij Geyl wordt evenzeer aandacht geschonken aan zijn vernieuwing van het vaderlands geschiedbeeld als aan zijn historio-
grafische studies en het 'modeldebat' met Toynbee. Aan de constatering dat Romein in de na-oorlogse jaren zijn geschiedtheoretische opvattingen niet consistent heeft gehand-
haafd, wordt voorzichtig de vraag verbonden of hij wellicht niet te zeer onder de ban van Toynbee was geraakt. Zou het inderdaad niet nuttig kunnen zijn de uitwerking van Ro-
meins preoccupatie met Toynbee's oeuvre op zijn eigen werk nader te onderzoeken?

Het best echter bevat W.E. Kruis bijdrage over Huizinga. Evenwichtig en met veel ge-
voel voor de complexiteit van Huizinga's persoon en werk, stelt hij diens faam en isole-
ment in Nederland overtuigend tegenover zijn Europese betekenis. Met kracht van argu-
ment ook wil Krul Huizinga's zeer persoonlijke benadering van de geschiedenis niet als
wetenschappelijke zwakheid afdoen, maar deze juist als volstrekt legitiem en wetenschap-
pelijk vruchtbaar aanvaarden.

Minder gelukkig zijn de bijdragen over Presser en Dhondt. Of het met reden gebeurt dat
Pressers boeken over *Napoleon*, de *Tachtigjarige Oorlog* en *Amerika* nog steeds worden
herdrukt en gelezen, is de vraag. En *Ondergang* is toch wel meer dan alleen maar een
hoogtepunt in Pressers werk. Over Dhondt wordt volslagen kritiekloos geschreven. In een
betoog dat veel weg heeft van een hagiografie krijgt deze historicus de proporties van een
duizendkunstenaar toegemeten. Als geheel is de bundel echter geslaagd te noemen en hij
wordt hierbij van harte aanbevolen.

J. van der Zande

R. Schefold, J.W. Schoorlen J. Tennekes, ed., *Man, Meaning and History. Essays in Ho-
nour of H.G. Schulte Nordholt* (Verhandelingen van het Koninklijk instituut voor taal-,
land- en volkenkunde LXXXIX; Den Haag: Martinus Nijhoff, 1980, 331 blz., f50,—,
ISBN 90 247 2382 5).

De relatie tussen niet-westerse anthropologen en dito historici is lange tijd een ongemakke-
lijke geweest; de verschillen in vraagstelling en onderzoekstechniek waren doorgaans te
groot, om tot een vruchtbare gedachtenwisseling te kunnen komen. Hierin is sedert een
tiental jaren een opmerkelijke verandering gaande. Terwijl historici aarzelend trachten
hun weg te vinden in de anthropologische jungle, vertonen de anthropologen een sterke
neiging de historische factor te benadrukken en worden zij in toenemende mate zelfs in
het arcanum der historici, de archieven, aangetroffen. Deze ontwikkeling is in anthropolo-
gische kring in hoge mate gestimuleerd door de Amsterdamse hoogleraar H.G. Schulte
Nordholt. Zijn oratie was aan de relatie tussen beide vakken gewijd. In zijn proefschrift
uit 1966 over *Het politieke systeem van de Atoni van Timor* toonde hij oog te hebben voor
de dynamiek van de door hem bestudeerde samenleving. De cultuur van de Atoni's vorm-
de geen stabiele, zichzelf steeds in gelijke vorm reproducerende monoliet, maar moest
worden gezien als 'a composite of structures, realised through different structural princi-
ples and therefore not harmonious in their functioning, and never in a state of equilibri-
um'. Indien dit al waar is voor de tamelijk geïsoleerd gebleven, zichzelf zonder
geschiedenis beschouwende Atoni's op het achterafgelegen Timor, dan gaat dit 'a forteri-
ori' op voor die samenlevingen, die een intensiever confrontatie hebben ondergaan met
zich van buitenaf opdringende invloeden. In de loop van het proces van (competitieve)
inpassing van tal van import-elementen ondergaan zij zelf veranderingen. Er ontstaan

steeds nieuwe configuraties, waarin de nieuwe elementen een waarde gekregen hebben, los van de betekenis die zij in hun cultuur van oorsprong bezaten. Stellig is dit een notie waarmee niet alleen anthropologen, maar ook historici hun voordeel kunnen doen.

Reden genoeg voor een kennismakingsbezoek, waartoe het verschijnen van de bundel *Man, Meaning and History* een goede gelegenheid biedt. Deze bundel is opgedragen aan Schulte Nordholt ter gelegenheid van diens 65ste verjaardag. Geschreven door anthropologen van diverse pluimage (en door een anthropologisch geschoold historica), komt in de meeste van de dertien daarin opgenomen bijdragen de hierboven gesignaleerde historiserende stroming min of meer expliciet aan de orde. Drie hiervan handelen over Afrika, de overige zijn aan een Indonesisch onderwerp gewijd: duidelijk teken van de nog steeds voortdurende Nederlandse preoccupatie met de archipel binnen deze tak van wetenschap. Ondanks een aantal daaraan klevende bezwaren is dat op zichzelf een goede zaak. Een zekere regionale specialisatie werkt stimulerend binnen een beperkt veld van wetenschapsbeoefenaren. Daar komt nog bij, dat een historiserende anthropologie in Indonesië meer kans van slagen heeft dan bijvoorbeeld in Afrika, omdat tal van volken daar een eigen, vaak oude, litteraire of historiografische traditie hebben en omdat er een rijke verscheidenheid aan ethnografisch materiaal over dit gebied is opgeslagen in de Nederlandse archieven en in Nederlandstalige publikaties.

Teneinde tot enige beperking te komen zullen hier slechts vijf van de aan Indonesië gewijde opstellen de revue passeren. Het hoofdthema hierin is steeds, op welke wijze een Indonesisch volk of cultuurkring een van buitenaf komend element - hetzij een religie, hetzij een staatkundige conceptie - in zich opgenomen heeft. Een interessant hoofdstuk uit Java's godsdienstgeschiedenis wordt verteld door Ph. Quarles van Ufford met zijn bijdrage over Sadrachs kring. De Javaan Sadrach wist in de laatste decennia van de negentiende eeuw een autonome christelijke kerk in Midden-Java te organiseren die enkele duizenden leden telde. Het opmerkelijke aan dit verhaal is, dat het initiatief hiertoe geheel en al van Javaanse zijde kwam en daar ook bleef. Voorzichtig doch doelbewust manoeuvrerend tegen vaak opdringerige pogingen in van de officiële Indische kerk en zendingen van de Nederlandsche Gereformeerde Zendingvereniging om de leiding over te nemen slaagde Sadrach erin, de autonomie van zijn gemeenschap te bewaren. Daardoor slaagde hij erin, aansluiting te behouden bij het leef- en denkpatroon van de Javaanse dorpsamenleving. Over de inhoud van deze religie weidt Quarles van Ufford niet uit, waardoor zijn artikel in feite ophoudt op het moment, dat het anthropologisch onderzoek zou moeten beginnen. Het gevolg daarvan is dat zijn stelling, dat verandering van godsdienst in dit geval gepaard ging met culturele continuïteit, teveel in de lucht blijft hangen.

In de bijdrage van de Jakartaanse anthropoloog Koentjaraningrat daarentegen is de aandacht juist verlegd naar enkele inhoudelijke aspecten van de confrontatie tussen twee culturen. Het binnendringen van de Islam in het politieke en culturele centrum van Java, de Midden-Javaanse vorstenhoven, plaatst hij eerst aan het einde van de achttiende eeuw. Tegenover de onder andere door zijn Amerikaanse vakgenoot Clifford Geertz verkondigde opvatting dat dit binnendringen op ongecontroleerde wijze plaatsvond, in een soort tropische wildgroei, meent hij een zorgvuldige inpassing van de Islam in de door het Hindoe-boeddhisme bepaalde cultuur te kunnen waarnemen. Ook daarna bleef een scheidslijn bewaard tussen de categorieën van denken en beleven, waarin beide godsdiensten zijn gevat. Tegenover een familiere omgang met de oude goden bleef die met de god van de Islam er een van afstandelijkheid, wat onder meer tot uiting komt in de door de bevolking gebezigde titels voor de bovenaardse wezens van de onderscheiden religies. Daarin worden Allah eri de profeten en heiligen van de Islam steeds geassocieerd met macht en gezag; eigen-

schappen die naar Javaanse opvatting niet als abstracta kunnen worden gezien maar steeds zijn gefixeerd in concrete figuren. Voorts benadrukt Koentjaraningrat dat de Javaanse opvatting over het wezen der macht strijdig is met een andere zich van buitenaf opdringende conceptie: het Westerse denkbeeld dat macht zou voortvloeien uit de wil der geregeerden.

Niettemin kent het huidige Indonesische staatsbestel, om redenen van historie en opportuniteit, een aantal elementen, ontleend aan deze Westerse conceptie. Hoe daarmee omgesprongen wordt behandelt N.G. Schulte Nordholt, een zoon van de met deze bundel gefêteerde, in een bijdrage over recente presidents- en parlementsverkiezingen. Hierin besteedt hij aandacht aan de door de leiders gehanteerde symbolen en aan de wijze, waarop daar door het publiek op gereageerd werd. In plaats van het Indonesische staatsbestel te zien als een gedeformeerde variant op de Westerse democratie (wat natuurlijk óók mogelijk is) legt hij de nadruk op de doorwerking in het heden van de traditionele Javaanse opvattingen óver macht en staat. De overwinningen van de Golkar kunnen zodoende niet alleen worden toegeschreven aan welbewuste manipulaties en intimidaties rondom de stembus, maar ook aan een stelselmatig beroep op een symboliek die appelleert aan een oudere, nog steeds levenskrachtige belevingswereld.

Anderzijds loopt als een rode draad door zijn verhaal het gegeven dat het de fysieke machtsbasis was van deze partij, optredend als kampioen van leger en bestuur, die haar in staat stelde, deze oude symboliek ten eigen bate te gebruiken. Het bestaan van de klassieke staatsconceptie is daarmee voor de machthebbers een gegeven dat zij kunnen gebruiken om hun positie te legitimeren en te continueren. Te legitimeren ook voor het oog van een argwanend toeziende buitenwereld, waaraan de geslaagde verkiezing kan worden voorgoedhouden als een bewijs van democratische gezindheid.

Aanzetten tot een nadere bepaling van het machtsbegrip vindt men in de bijdragen van P.E. de Josselin de Jong en H.A. Sutherland. Beiden treffen in de door hen bestudeerde gebieden, te weten Maleisië en Zuid-Celebes, een litteraire traditie aan waarin een soort contract-theorie voorkomt. Bovenaardse wezens - in het ene geval een uit zee opduikende nazaat van Alexander de Grote, in het andere een op aarde neerdalende Tomanarung - stellen zich aan het hoofd van de door hen aangetroffen samenlevingen. Zij kunnen dit echter slechts doen op voorwaarde, dat zekere prerogatieven van de heersende groeperingen worden ontzien. Voor het overige is het verhalende en analyserende gedeelte van Josselin de Jongs bijdrage, waarin hij de litteraire vormgeving van de mythe en de historiografie daarvan behandelt, ondergeschikt aan zijn streven, een sluitende definitie te vinden voor het begrip 'mythe'. Hoewel hij daar niet in slaagt sluit hij dit gedeelte van zijn betoog niettemin af met het uitspreken van de verwachting, dat dit in een later stadium mogelijk moet zijn. 'My conjecture is that myth is definite, but as yet undefined', aldus zijn verzuchting. Hier openbaart zich de antropoloog met zijn obsessie voor definitie, zo kenmerkend voor alle moderne sociale wetenschappen. Voor de historicus is hier het bijproduct, de historiografie van de mythe, van groter belang dan het hoofddoel van de onderneming.

Heather Sutherland, tenslotte, gaat dieper in op het ook door Schulte Nordholt in zijn Atoni-studie aangesneden thema, dat van de interdependentie en onderlinge beïnvloeding van de samenstellende elementen van een bepaalde cultuur. Zij maakt strikt onderscheid tussen de drie invalshoeken, van waaruit de staten op Zuid-Celebes kunnen worden benaderd. Men kan letten op de ideaalvoorstelling, op het formele politieke systeem en op de feitelijke distributie van de macht. De drie niveaus beïnvloeden elkaar echter voortdurend en kunnen in de verschillende Zuid-Celebes-staten tot een geheel verschillende (en uiteraard steeds tijdelijke) balans komen. Dit leidde tot uiteenlopende configuraties in de on-

derscheidene staten en tot zeer verschillende reacties binnen die staten op identieke maatregelen, getroffen door de Nederlandse veroveraars en bestuurders. Het toekennen van bevoegdheden aan de onderscheiden titularissen van deze staten resulteerde alleen dan in daadwerkelijke bestuurskracht, indien deze bevoegdheden niet te zeer afweken van datgene, waartoe zij in de prekoloniale staatsstructuur gerechtigd waren. Met reden wijst de schrijfster dan ook op de vele missers, die in dit opzicht door het Nederlandse bestuur begaan zijn. Overigens dient hier de opmerking gemaakt dat het geenszins de doelstelling van het koloniale beleid was, het politiek- en staatkundig bestel van Zuid-Celebes zo ongerept mogelijk te bewaren, wat op bladzijde 241 de min of meer impliciete veronderstelling van de schrijfster lijkt te zijn. De inpassing van Zuid-Celebes in het grotere geheel van Nederlands-Indië veroorzaakte ongetwijfeld vele 'disturbances'. Iedere hervorming brengt echter een verstoring van het bestaande met zich mee. Het oordeel over de aard van een verandering kan derhalve nimmer worden gegeven, uitsluitend op grond van de constatering dat de oude orde werd verstoord. Dit vergt een veelzijdiger benadering, waarbij ook de hervorming op zijn eigen merites moet worden beoordeeld.

Naar aanleiding hiervan nog het volgende. John R.W. Smail heeft er in een artikel uit 1961¹ op gewezen, dat een vruchtdragende geschiedbeoefening van Zuidoost-Azië ver-eiste, dat men de geschiedenis van de afzonderlijke samenlevingen en samenlevinkjes aldaar speciaal onder de loupe zou moeten nemen. Deze gedachte heeft in brede kring postgevat en de belangstelling voor de geschiedenis van de regio's is sindsdien sterk toegenomen. Bij een dergelijke benadering komen de historicus en de antropoloog waarvan de laatste van huis uit gepreoccupeerd is met kleine, overzichtelijke en bij voorkeur zo 'oorspronkelijk' mogelijke samenlevingen, schouder aan schouder te staan. Ongetwijfeld kan dit resultaat opleveren, zoals de inhoud van deze bundel laat zien. Een al te consequente opvolging van Smails advies zou echter leiden tot een eindeloze versnippering van de aandacht. Er blijft derhalve behoefte aan een wetenschapsbeoefenaar die, desnoods werkend met gereedschap van grover makelij, tracht de krachten te analyseren die de ontwikkelingen binnen een groter gebied hebben bepaald. Zelfs indien een dergelijke gener-alist een historicus is, zal hij de anthropologische literatuur echter niet over mogen slaan. En dat is eveneens iets, wat uit deze bundel blijken kan.

P.J. Drooglever

E.H. Waterbolk, *Verspreide opstellen, aangeboden aan de schrijver bij zijn aftreden als hoogleraar aan de Rijksuniversiteit te Groningen* (Amsterdam: Bert Bakker, 1981, 362 blz., ill., f65,—, ISBN 90 6019 843 3).

Op 13 oktober 1981 nam E.H. Waterbolk afscheid als hoogleraar in de geschiedenis na de middeleeuwen met een rede getiteld 'Met Willem Lodewijk aan tafel'. Ruim vijftien jaar eerder, op 1 februari 1966, had Waterbolk zijn professoraat aanvaard met de rede 'Een hond in het bad. Enige aspecten van de verhouding tussen Erasmus en Agricola'. Deze twee redevoeringen zijn het eerste en het laatste artikel in de bundel opstellen, die dankbare leerlingen en medewerkers hebben uitgegeven bij gelegenheid van Waterbolks afscheid. In totaal eenentwintig opstellen, waarvan er vier dateren van vóór 1966 en zeventien uit de jaren dat de auteur hoogleraar was. De meeste opstellen werden al eerder gepubliceerd, maar zeven artikelen zien in deze afscheidsbundel voor het eerst het licht. Aan

1. Zie hierover de inleiding van C. Fasseur tot de door hem uitgegeven bundel *Geld en geweten. Een bundel opstellen over anderhalve eeuw Nederlands bestuur in de Indonesische archipel*, I (Geschiedenis in veelvoud XII; Den Haag, 1980).